

Model razvoja preduzetništva mladih

Pokrajinski sekretarijat za kulturu, javno informisanje i odnose sa verskim zajednicama i "Agrosmaer" sprovedli opsežno istraživanje u cilju podsticanja zapošljavanja, samozapošljavanja i preduzetništva mladih

U svakom društvu preduzetništvo, posebno preduzetništvo mladih je znak napretka i razvoja jer ima uticaj na društveni, kulturni i privredni razvoj.

Značaj preduzetništva mladih se pokazuje kroz: kreiranje mogućnosti za samozapošljavanje i zapošljavanje mladih ljudi, vraćanja i uvođenje marginalizovanih grupa mladih ljudi u privredne tokove, uticaj na neke od socio-psiholoških problema i delikvencije koji nastaju pod uticajem nezaposlenosti, promociji inovativnosti i promociji revitalizacije lokalnih ekonomija.

Mladi preduzetnici mogu biti posebno osetljivi na nove ekonomske mogućnosti i trendove, preduzetništvo pruža mladim ljudima osećaj korisnosti i pripadanja i pomaže mladim ljudima pri razvoju novih veština i iskustava koji mogu da se primene i u mnogim drugim situacijama u životu a ne samo u biznisu.

Jedan od najvećih izazova sa kojima se suočava većina zemalja u svetu danas jeste nezaposlenost mladih. Ukupna stopa nezaposlenosti raste alarmantnom brzinom. Među nezaposlenima poražavajuće je visoka stopa mladih ljudi.

Posmatrajući izveštaj International Labour Organization za 2012/13. (izveštaj se objavljuje svake tri godine; novi će biti objavljen 2015. godine) ukupna nezaposlenost na svetskom nivou je oko 200 miliona ljudi, odnosno 6% ukupno raspoložive radne snage.

Mladi ljudi predstavljaju 1/5 svetske populacije i 50% ukupno nezaposlene globalne radne snage. Mladi obuhvataju više od 98 miliona od ukupnih 192 miliona nezaposlenih ljudi. 85% od njih živi u zemljama u razvoju.

Kako ILO (International Labour Organization) predviđa, do 2015. godine, približno 660 miliona mladih ljudi će tražiti zaposlenje.

U ovakvoj situaciji, kod vlada i međunarodnih organizacija, raste prepoznavanje značaja preduzetništva mladih kao važne strategije za integraciju mladih na tržište rada.

Poslednjih godina odnos nezaposlenosti i preduzetništva je privukao dosta pažnje kreatorima politike u EU. Neumoljivo visoka stopa nezaposlenosti u kombinaciji sa ograničenim ekonomskim rastom izazvala je kreatore politike da daju veći značaj preduzetništvu i samozapošljavanju kao način da se podstakne ekonomski napredak i smanji nezaposlenost.

Dakle, možemo reći da je preduzetništvo jedan od načina za rešavanje problema nezaposlenosti, kako je Schumpeter ustvrdio da povećanje stope preduzetništva (vlasnika biznisa) vodi višem nivou zaposlenosti i ekonomskog rasta.

Preduzetništvo i male firme igraju posebno važnu ulogu iz dva glavna razloga :

- 1) upotreba novih tehnologija je smanjila značaj ekonomije obima u mnogim sektorima;
- 2) povećan ritam inovacija i skraćivanje ciklusa proizvoda i životnog ciklusa tehnologije izgleda da favorizuju nove učesnike i male firme, koje imaju veću fleksibilnost da se bave i prilagođavaju radikalnim promenama nego velike korporacije.

S jedne strane, visoka stope nezaposlenosti može stimulisati start - up aktivnost za zapošljavanje, dok s druge strane, više stope samozapošljavanja mogu ukazivati na povećanje preduzetničkih aktivnosti i smanjenje nezaposlenosti u narednim periodima.

Ekonomsku aktivnost u Srbiji poslednjih godina karakteriše pad proizvodnje praćen porastom nezaposlenosti, naročito u starosnoj grupi od 18 do 34 godine. Problem nezaposlenosti, zajedno sa posledicama koje ostavlja na ekonomski status i ukupnu društvenu uključenost mladih u Srbiji danas postaje gorući i aktuelan, i svakako zahteva aktivan angažman svih društvenih aktera.

Mogućnosti za zapošljavanje su slabe. Broj registrovanih privrednih društava u Srbiji je 111962, a broj preduzetnika 214736. Samo 16% vlasnika preduzeća su mladi do 35 godina starosti.

U Srbiji podaci o nezaposlenosti su poražavajući. Posmatrajući broj nezaposlenih ljudi u Republici Srbiji koji iznosi 774.890 po evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje Republike Srbije, gde procenat mladih u tom broju iznosi 39,25%. Po strukturi:

15-19 godine starosti.....22.199, odnosno 7,29%

20-24 godine starosti.....82.621, odnosno 27,16%

25-29 godina starosti.....104.321, odnosno 34,30%

30- 34 godina starosti.....94.963, odnosno 31,22%.

postavlja se pitanje zašto se mladi ljudi s obzirom na nezaposlenost ne opredeljuju u značajnijem broju za otpočinjanje sopstvenog posla.

Posebno nepovoljna odlika nezaposlenosti u Srbiji jeste njena dugotrajnost: čak dve petine nezaposlenih ne radi duže od pet godina, a samo četvrtina kraće od godinu dana. To znači da u Srbiji nije u pitanju ciklična, već strukturna nezaposlenost, kod koje su šanse za ponovno zapošljavanje sve manje. Posebno su pogođeni mladi ljudi, koji u

većini slučajeva godinama ne uspevaju da se uključe na tržište rada i tako postaju „izgubljene generacije”. Dugoročno posmatrano i trend nivoa zaposlenosti je nepovoljan: iz godine u godinu nivo zaposlenosti opada ili stagnira - što znači da zaposlenost ima tendenciju da u budućim godinama beleži smanjenje.

Brojne su i ozbiljne negativne posledice visoke nezaposlenosti i niske zaposlenosti u Srbiji:

- smanjenje društvenog proizvoda zemlje u odnosu na potencijalni,
- gubitak ljudskog kapitala, jer radne sposobnosti nezaposlenih opadaju s vremenom;
- povećanje siromaštva, jer nezaposleni ne ostvaruju nikakav prihod,
- proširenje socijalno-psiholoških problema,
- ugrožavanje političke stabilnosti.

Kako bi se problem postavio na listu prioriteta politike Srbije i politika lokalnih zajednica, ključno je organizovano delovanje u cilju promocije preduzetništva mladih, kreiranja okruženja za razvoj preduzetništva mladih, razvoj programa podrške i implementacija informisanja i edukovanja u sve obrazovne nivoe.

U Nacionalnoj Strategiji zapošljavanja Republike Srbije u delu predloga kako do povećanja zaposlenosti stoji:

“Razvoj preduzetništva i podsticanje osnivanja malih i srednjih preduzeća i privatnih radnji predstavlja jedan od osnovnih vidova suzbijanja nezaposlenosti i povećanja zaposlenosti u Evropskoj strategiji zapošljavanja. Kao i u drugim zemljama u tranziciji, i u Republici Srbiji je otvoren proces stvaranja autentičnog privatnog sektora, kroz stimulaciju preduzetništva i razvoj novih MSP i radnji.”

Postavljaju se pitanja:

- Koji je model razvoja preduzetništva mladih najbolji s obzirom na stepen razvoja institucionalnog okvira za razvoj preduzetništva u Srbiji?
- Kako na preduzetništvo mladih utiče poslovno okruženje?
- Kako, nakon dvanaest godina od potpisivanja Lisabonske Povelje, na razvoj preduzetništva utiču do sada postignuti rezultati u razvoju MSPP sektora?
- I naposletku, koliki je uticaj samih mladih u smislu znanja, veština i motiva koji bi ih opredelili za samozapošljavanje?

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u širem smislu reči predstavlja pronalaženje modela za razvoj preduzetništva mladih kao deo strategije za integraciju mladih na tržište rada kroz samozapošljavanje.

U skladu sa tim u radu istražujemo stepen prisustva preduzetništva mladih u Srbiji i svetu, sa posebnim fokusom na mogućnosti za kreiranje modela razvoja u Srbiji.

U užem smislu reči predmet istraživanja je kreiranje modela razvoja preduzetništva mladih. U fokusu istraživanja se nalaze faktori koji utiču na ostvarivanje uslova za kreiranje i razvijanje modela preduzetništva mladih.

Problem istraživanja

U istraživanju pokušavamo pronaći rešenje za sve veći broj nezaposlenih mladih ljudi na tržištu rada kroz njihovu integraciju u vidu samozapošljavanja.

U tu svrhu želimo da ponudimo odgovarajuće modele za razvoj preduzetništva mladih analizirajući sadašnje stanje, do sada preduzete aktivnosti u tom pravci i faktore koji utiču na kreiranje modela.

Ponuđeni model, pored navedenog, ima za cilj i da doprinese podizanju privredne aktivnosti i unapređenju razvoja sektora preduzetništva u Srbiji.

Preduzetništva mladih

Pojam mladih ljudi u različitim zemljama ima različito određenje i značenje u zavisnosti od faktora kao što su: vrednosno - kulturna opredeljenja, socio - ekonomski uslovi života, obrazovne karakteristike, politička opredeljenja i sl.

Mladost je posebno životno doba u kojem se, uz biološko i psihološko sazrevanje, odvija i proces uključivanja pojedinca u društvenu zajednicu. U tom periodu od mladih se očekuje da razviju veštine i sposobnosti da bi mogli da preuzmu uloge u svim oblastima društvenog delovanja. Ono što univerzalno važi za mlade je da su tranziciona kategorija (društvena grupa) na prelazu između detinjstva i zrelog doba, kada se moraju savladati kompleksnosti uzajamnog odnosa ličnih i socio - ekonomskih promena u cilju da se savlada prelaz od zavisnosti ka nezavisnosti, preuzimanje efikasne kontrole nad svojim životom kao i preuzimanje društvene uloge i određenog društvenog angažmana.

Proces uključivanja pojedinca u društvo po pravilu traje dok se ne postigne primeren stepen socijalne autonomije, odgovornosti i samostalnosti. S toga nalazimo više definicija pojma mladi u zavisnosti od izvora.

Po definiciji Ujedinjenih Nacija mlada osoba je svaka osoba između 15 - 24 godine [55] i to po sledećim kategorijama, a po definiciji UNICEF-a osobe između 10 – 24 godina:

- Adolescenti od 10-19 (rana faza 10-14, kasna faza 15-19)
- Omladina 15-24,
- Mladi ljudi 10-24.
- iz čega proizilazi da 1/6 svetskog stanovništva čine mladi.

Dostizanje socijalne zrelosti ne zavisi samo od mladih, nego i od sveopštih mogućnosti koje im društvo pruža kako bi dostigli socijalnu zrelost. Stoga, imamo različito definisanje starosnih granica mladih jer mogućnosti variraju od države do države.

Na području bivše Jugoslavije, starosna granica mladih je nešto pomeren na gore, zbog produžene adolescencije usled otežanih mogućnosti za postizanje socijalne zrelosti pa tako mladi obuhvataju:

- Crna Gora: uzrast 15 – 29 godina
- Hrvatska: uzrast 15 – 29 godina
- Makedonija: uzrast 15 – 30 godina
- Bosna i Hercegovina: uzrast 15 – 30 godina.

U Srbiji mladi su osobe uzrasta od 15 do 30 godina starosti (definivano u Nacionalnoj strategije za mlade).

Specifičnosti situacije u Republici Srbiji kao što su: siromaštvo u društvu, nizak procenat zaposlenosti mladih i izazovi sa kojima se suočavaju mladi ljudi u procesu prelaska iz detinjstva u odraslo doba zahtevaju fleksibilan pristup. Zato je gornja granica mladosti pomeren na trideset godina.

Tranzicija ka odraslom dobu je složen proces u kojem mladi koji su do tada bili zavisni od roditelji počinju da preuzimaju korake za postizanje finansijske, rezidencijalne i emocionalna nezavisnost kako bi preuzeli više uloga odraslih kao što su uloge građanina, bračnog druga, roditelja, i radnik. Ova tranzicija može biti period rasta i dostignuća, posebno kada mladi imaju resurse koji su im potrebni za upravljanje ovim procesom, kao što su povezanost sa društvenom zajednicom, stabilna porodica koja može da pruži smernice i finansijsku pomoć, ako je potrebno, i pristup obrazovanju i iskustvima koji obezbeđuju osnovu za učenje i sticanje životnih veština.

“Tranzicija ka odraslom dobu može da se odvija različitim redosledom i u dužem period vremena, počevši od tinejdžerskog uzrasta pa preko dvadesetih godina sve do tridesetih do kad većina mladih uspešno završi tranziciju.”

Ne postoji posebna definicija preduzetništva mladih ali preduzetništvo mladih sasvim sigurno ima svoje specifičnosti. Preduzetništvo mladih može pomoći održavanju rastućih ekonomija, u integrisanju radne snage i dovesti do ukupnog razvoja društva.

Preduzetništvo, posebno omladinsko, je u svakom društvu znak napretka jer ima uticaj na socijalni, kulturni i privredni napredak.

Stanje preduzetništva u Srbiji i svetu

Suprotno preovladavajućem mišljenju, preduzetništvo nije najrazvijenije u zapadnim zemljama sa dugom tradicijom tržišne ekonomije, već u slabo razvijenim i siromašnim zemljama sveta.

Sjedinjene Američke Države su pri dnu liste razvijenih zemalja u ovoj oblasti - imaju samo 7,2 odsto samozaposlenih radnika, dok je Luksemburg na poslednjem mestu, sa samo 6,1 odsto. U Švedskoj svaki 10. radnik je samozaposleni preduzetnik, u Nemačkoj svaki osmi, u Velikoj Britaniji skoro ih je 14 procenata, a najveći broj preduzetnika - samozaposlenih radnika je u Italiji - 26,4 procenata. Prosečno, tek oko 13 odsto svih zaposlenih radnika u razvijenim zemljama sa liste G12 zemalja su samozaposleni ili preduzetnici.

U poređenju sa bogatim svetom, iznenađujuće je veliki broj preduzetnika u siromašnim zemljama - u proseku 30-50 odsto. U Gani ih ima 67 procenata, u Bangladešu 75,4 posto, a najviše u Beninu, siromašnoj afričkoj zemlji - u njoj je čak 88,7 preduzetnika od ukupne radne snage.

Mala preduzeća čine, takođe, neznan postotak u okviru ukupnog broja preduzeća i kompanija u razvijenom svetu:

- SAD malih preduzeća je 11%,
- Nemačkoj 13%,
- Švedskoj 14,5%
- Velikoj Britaniji 18%,
- u Italiji je taj broj veći i čini skoro trećinu privrednih društava (31%).

U Srbiji čak 90 odsto svih privrednih društava su mala i srednja preduzeća.

U oblasti kreativnih industrija i istraživanju i razvoju kao delatnosti postotak malih i srednjih preduzeća (MSP) raste. U SAD u kompjuterskim delatnostima čak je 32 odsto MSP, u Francuskoj 44,7 posto, dok je više od polovine takvih preduzeća u Velikoj Britaniji (67,5%) i Italiji (73,2%).

U Nemačkoj i Švedskoj takvih preduzeća u kompjuterskim delatnostima je oko pola (48,4 odnosno 49,4%). Mali i srednji biznis u delatnosti istraživanja i razvoja najzastupljeniji je u Italiji - 74,8 posto, dok je u Švedskoj, Francuskoj i Nemačkoj oko jedne trećine.

Evropska povelja za mala preduzeća sastavljena je na zahtev Evropskog saveta u Lisabonu 2000. godine i pruža podršku malim preduzećima kroz unapređenje zakonodavnog i administrativnog okvira u kom mala preduzeća posluju. Kada je Evropsko Veće, 2000. godine, usvojilo Lisabonsku strategiju, promocija preduzetništva je bila osnovni cilj Evropske Unije s ciljem da se unapredi oblast zapošljavanja, ekonomskog

rasta i socijalne kohezije. Lisabonska strategija je nakon početnih nezadovoljavajućih rezultata pojednostavljena i ponovo lansirana 2005. godine sa većim fokusom na ekonomski rast i otvaranje novih radnih mesta.

U Povelji je naglašena važnost malih preduzeća za održivi privredni rast, zapošljavanje i podsticanje inovacija. Istaknuta je važnost kreiranja okruženja koje će omogućiti razvoj preduzetništva. Precizirani pravci u Povelji su:

- Obrazovanje i obuka za preduzetništvo
- Povoljnije i brže osnivanje preduzeća
- Bolje zakonodavstvo i propisi
- Raspoloživost veština
- Bolji pristup Internetu
- Bolja iskorišćenost prednosti jedinstvenog tržišta
- Oporezivanje i finansijska pitanja
- Jačanje tehnoloških kapaciteta malih preduzeća
- Uspešni modeli elektronskog poslovanja i prvoklasna podrška malim preduzećima
- Razvijanje boljeg i efikasnijeg zastupanja interesa malih preduzeća na nivou Unije i na nacionalnom nivou

Slika: Principi na kojima se zasniva Povelja za mala preduzeća (preuzeto: SKGO - Izrada planova za podršku razvoju sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetnika na lokalnom nivou)

Evropska komisija započela je raspravu o preduzetništvu još početkom 2003. godine objavom dokumenta Green Paper "Preduzetništvo u Evropi" koje se fokusiralo na dva ključna pitanja:

1. Zašto tako malo evropljana započinje sopstveni biznis?
2. Zašto tako malo evropskih biznisa raste?

2008. godine Evropska komisija je usvojila dokument pod nazivom Akt o malim preduzećima kao nastavak Povelje. Osnovni cilj dokumenta je uspostavljanje najpovoljnijeg trgovinskog okruženja i regulatornih uslova za sve tipove MSPP.

Fokus u Aktu je na boljem iskorišćavanju jedinstvenog ekonomskog tržišta EU te izdvajanje veće količine resursa u oblastima finansiranja, istraživanja, razvoja i inovacija i unapređenja regulatorne i zakonodavne sredine.

Preduzetništvo u Republici Srbiji

Početkom 90-tih godina sa stvaranjem uslova za osnivanje privatnih preduzeća, došlo je do registracije novih, najčešće malih privatnih firmi. To je bio početak razvoja preduzetničke ekonomije u Srbiji, koja je uprkos mnogim nepovoljnim okolnostima pokazivala stalni rast. Početkom novog veka, Vlada Srbije preuzima reformski kurs u svim sferama društva, pa i u ekonomiji. Kao posledica toga, pored novog talasa

privatizacije društvenih preduzeća, došlo je do izgradnje sistema podrške sektoru malih i srednjih preduzeća i preduzetništva, praćeno sa promenom regulatornog okvira. Reformama u finansijskom sektoru, u centar pažnje su stavljena MSPP i počela je implementacija brojnih finansijskih instrumenata i programa zdušno podržanih iz inostranstva. Paralelno sa kreiranjem novog ambijenta u finansijskom sektoru, počelo se sa izgradnjom institucija nefinansijske podrške, takođe uz značajnu međunarodnu pomoć, na čelu sa Evropskom agencijom za rekonstrukciju.

Nakon formiranja Republičke agencije za razvoj MSP i preduzetništva, uz podršku stranih donatora, formirane su i Regionalne agencije za razvoj MSP i preduzetništva, koje su pokrile značajni deo teritorije Republike Srbije, s ciljem da se neposredna nefinansijska podrška sektoru MSP pruža po decentralizovanom principu.

Zbog karaktera usluga koje pružaju nefinansijske institucije (razni vidovi obuka, promocije, informisanja, konsaltinga i dr.), pravi efekti njihovog rada su se očekivali u dužem vremenskom periodu, ali se već sada može reći da su rezultati ostali na skromnom nivou.

I pored značajnih napora međunarodnih faktora, kao i domaćih institucija i organizacija, preduzetništvo nije ni po broju preduzetničkih firmi niti po udelu u ostvarivanju nacionalnog dohotka i otvaranju novih radnih mesta nije u skladu sa potencijalnim mogućnostima i ciljevima državne politike za brži ekonomski razvoj. Takođe je uočljivo da još preduzetnici se susreću sa velikim brojem problema i ograničenja u započinjanju, vođenju i razvoju svojih biznisa.

Navodimo samo neke, najučestalije probleme i prepreke:

- nedostatak početnog kapitala
- nedovoljno znanja i veština za pokretanje i vođenje posla
- nedostatak znanja za uspešno sprovođenje svih faza preduzetničkog procesa
- veliki nameti države
- nedovoljni finansijski podsticaji od strane države i finansijskih institucija
- neuređenost privrednog okruženja (mali naponi na reindustrijalizaciji zemlje, još uvek veliki udeo sive ekonomije, neuređenost tržišta, visok nivo korupcije, stalna promena zakonskih propisa, itd.)
- nestabilna politička situacija
- sporo stvaranje koalicija za brži ekonomski razvoj na lokalnom nivou
- i drugi.

Danas sektor malih i srednjih preduzeća (MSP) u Srbiji čini više od 90 odsto svih privrednih subjekata, zapošljava oko 70 odsto ukupnog broja zaposlenih i obezbeđuje 60 odsto BDP-a.

U Nacionalnoj strategiji razvoja predviđeno je da bi u našoj zemlji godišnje trebalo da se otvara 10 000 više malih i srednjih preduzeća nego što se zatvori, da bi Srbija do 2016. imala 150 000 aktivnih malih i srednjih preduzeća koja bi zapošljavala blizu 2 miliona građana.

U okviru Ministarstva regionalnog razvoja i lokalne samouprave u Vladi Republike Srbije nalazi se Nacionalna agencija za regionalni razvoj koja u okviru svog delovanja ima tri pravca. Drugi pravac je posvećen:

„Drugi pravac delovanja je podrška razvoju privrednih društava, pre svega malih i srednjih preduzeća, i preduzetništva, sektoru koji predstavlja jedan od najvažnijih stubova regionalnog razvoja. Ovaj segment aktivnosti bazira se na programima nefinansijske i finansijske podrške MSPP, pomoći potencijalnim preduzetnicima da započnu sopstveni posao, unapređenju ekonomije bazirane na znanju kroz posebne programe za podršku inovativnosti i konkurentnosti, podršci privrednom razvoju po meri životne sredine, unapređenju poslovne infrastrukture (poslovni inkubatori, industrijske zone), razvoju klastera i internacionalizaciji srpskih malih i srednjih preduzeća.“

NARR, to jest Razvojna agencija Srbije, objavila je izveštaj „Stanje, potrebe i problemi preduzetnika u Srbiji“ u kojem pronalazimo sledeće važne podatke:

„Dve trećine vlasnika MSPP (66%) ima između 36 i 55 godina. Na rukovodećim pozicijama i u ulozi vlasnika i osnivača preduzeća i dalje su najčešće muškarci (67%). Žene nešto češće nalazimo među preduzetnicima (45%) u poređenju sa ostalim vrstama privrednih subjekata.

Vlasnici, direktori i preduzetnici u proseku rade 6 dana nedeljno po 9 sati, sopstveni biznis imaju 12 godina i 84% njih nikada ranije nije imalo svoje preduzeće ili radnju.

Skoro četvrtina ispitanika (24%) je biznis započela kada je uočila poslovnu šansu u oblasti u kojoj je i ranije bila zaposlena, 19,3% je imalo želju da bude „sam svoj gazda“, a 16,4% kao glavni razlog je navelo poboljšanje materijalnog i socijalnog statusa. Početna finansijska sredstva su u 54% slučajeva bila obezbeđena iz lične ušteđevine, a zatim pozajmicom od rođaka (16%) i prijatelja (15%).

Preduzetnici se većinom oslanjaju na sopstvene izvore finansiranja. Oko 70% MSPP se finansira iz sopstvenih izvora, bilo da se radi o finansiranju obrtnih sredstava (73%), bilo da se radi o finansiranju investicija (69%).

Rezultati istraživanja ukazuju na trend opadanja zaduživanja preduzetnika radi realizacije investicionih planova. Spoljne izvore finansiranja investicija koristi ispitanika 26% ispitanika, što je za 18% manje u odnosu na 2011. godinu, odnosno 10% u odnosu na 2010. godinu.

Više od polovine MSPP nije kreditno zaduženo, od čega najmanje dužnika ima među mikro preduzećima i preduzetničkim radnjama (58%) i u Beogradskom regionu (56%). Mala i srednja preduzeća koja su kreditno zadužena u najvećoj meri uspešno otplaćuju svoj dug, s tim da su srednja preduzeća više od ostalih kasne u otplati anuiteta.

Učešće domaćeg tržišta u ukupnom plasmanu i nabavci proizvoda i usluga je dominantno. Svaki deveti ispitanik (11%) bavi se izvoznim poslovima i isto toliko

uvoznim. Najčešće se izvozi u susedne zemlje i to Crnu Goru i Bosni i Hercegovinu, a uvozi iz Italije i Nemačke. U strukturi tržišta nabavke i prodaje postoje bitne razlike u zavisnosti od veličine poslovnog subjekta. Znatno više uvoznika i izvoznika u odnosu na prosek ispitanika ima među srednjim (25% uvoznika i 26% izvoznika) i malim preduzećima (15% uvoznika i 16% izvoznika). Radnje i mikro preduzeća su prevashodno usmerene na lokalno tržište, i nabavke i prodaje.

Najveći problemi u poslovanju ispitanika su nedostatak finansijskih sredstava i propisi, zatim neusklađenost sa standardima i nedostatak informacija o tržištu, dok su nedostatak kvalifikovane radne snage i informacija o tehnologijama problemi koji najmanje muče vlasnike preduzeća i preduzetnike.

Potreba za finansijskom podrškom je mnogo izraženija u poređenju sa nefinansijskim oblicima podrške. Većina (83%) iskazuje potrebu za finansijskom podrškom, dok je potreba za nefinansijskom podrškom identifikovana kod 50% ispitanika.“

.Istraživanje "Analiza stavova i mišljenja mladih u vezi sa pokretanjem sopstvenog biznisa i primene društveno odgovornog poslovanja"

U periodu od novembra do decembra 2010. godine na teritoriji 12 gradova i opština u Republici Srbiji sprovedeno je istraživanje "Analiza stavova i mišljenja mladih u vezi sa pokretanjem sopstvenog biznisa i primene društveno odgovornog poslovanja".

U ovom istraživanju učestvovalo je 580 studenata od 19 do 27 godina. Prema rezultatima istraživanja najveći broj studenata (80,62%) ima želju za pokretanjem sopstvenog biznisa. Pokazuju da za mlade privatni biznis predstavlja: izazov (23,85%), rizik i neizvesnost (23,11%) i zadovoljstvo i samodokazivanje (15,01%). Ispitani studenti, njih 43,97%, uglavnom se slažu sa konstatacijom da je privatni biznis uspešniji od poslovanja u drugim oblicima svojina, kao i da u našoj zemlji ljudi još ne znaju prave poslovne mogućnosti privatnih preduzeća - sa ovom poslednjom konstatacijom se slaže 48% ispitanih studenata.

68,57% ispitanih studenata bi sopstveni biznis pokrenuli sopstvenim sredstvima dok bi se na državna sredstva i kredite banaka oslonilo 10,88% odnosno 7,08%. Mladi smatraju da start up krediti nisu povoljni (54,17%), a da su kod kredita problem visoke kamatne stope (48,07%).

Kao razlog za nepokretanje sopstvenog biznisa, anketirani studenti navode da nemaju pravu ideju (78,42).

Većina studenata (80,00%) smatra da u Republici Srbiji trenutno ne postoji odgovarajući ambijent koji stimuliše mlade za pokretanje sopstvenog biznisa. Kao razlog za ovaj stav studenti su naveli sledeća ograničenja koja ih sputavaju: nedostatak finansijskih sredstava (32,26%), nestabilna politička i privredna situacija (29,75%) i preveliki porezi (20,30%).

Istraživanje Univerzitet Novi Sad - UNESCO katedra za preduzetništvo

Univerzitet Novi Sad je u okviru UNESCO katedri za preduzetništvo sproveo istraživanje „Preduzetniče težnje studenata u Vojvodini“ na uzorku od 250 studenata Fakulteta tehničkih nauka, Prirodnomatematičkog fakulteta i Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, Fakulteta za preduzetni menadžment u Novom Sadu Univerziteta „Braća Karić“ i Više tehničke škole u Zrenjaninu. Glavni ciljevi ovog projekta jesu da se: (1) ispita rasprostranjenost preduzetničkih težnji, odnosno namera za otpočinjanjem vlastitog biznisa kao opcija buduće karijere među studentima u Vojvodini, (2) utvrde glavne determinante formiranja tih težnji i (3) podstakne diskusija unutar univerziteta i u široj javnosti o merama za ohrabrivanje i edukaciju studenata za preduzetničke poduhvate u budućoj karijeri.

Među ispitanim studentima 34,80% je iskazalo da ima izražene preduzetničke od toga je 36,78% devojaka. Među studentima sa neizraženim preduzetničkim težnjama nešto više od polovine njih završilo je gimnaziju, dok su studenti sa izraženim preduzetničkim težnjama u skoro istom postotku završili četvorogodišnje stručne škole, odnosno u 64,36% slučajeva završili su četvorogodišnje i trogodišnje stručne škole, posmatrane zajedno.

Više studenata sa neizraženim preduzetničkim težnjama je na prvoj godini studija (blizu polovina), dok je više studenata sa izraženim preduzetničkim težnjama na višim godinama studija – drugoj, trećoj i četvrtoj godini (njihov udeo se kreće od jedne petine do jedne četvrtine).

Rezultati našeg istraživanja, u celini posmatrano, pokazuju da je većina ispitanih studenata – 71%, ocenila aktuelne uslove za privatne biznise u Srbiji kao nepovoljne. Pri tome, blizu 40% njih procenilo je da su okolnosti povoljne samo za ljude sa vezama, dok trećina studenata vidi te uslove kao “rizične” i “izrazito rizične”. U segmentu sopstvenih percepcija studenata za otpočinjanje biznisa zabeleženi su nalazi: „Prisustvo preduzetničkih težnji pozitivno korelira sa samopercepcijom ličnih sposobnosti, znanja i veština neophodnih za preduzetničke poduhvate, što se može oceniti kao važna pretpostavka za prelazak iz faze težnji i želja u fazu ostvarenja, odnosno otpočinjanja vlastitog biznisa.“

Istraživanje NVO Građanska inicijativa Srbija

NVO Građanska inicijativa je sproveda istraživanje 2011. godine u 16 gradova i opština Srbije pod nazivom “Mladi i preduzetništvo”.

U ispitivanju je učestvovalo 1200 mladih starosti od 15 do 30 godina.

U istraživanju se vidi da mladi uglavnom nisu motivisani da otpočnu sopstveni biznis, njih 58% ne planira da otpočne sopstveni biznis u narednih pet godina.

Žene u znatno većem procentu prednost daju sigurnom zaposlenju bez obzira na platu (42%) nego sopstvenom biznisu (31%), dok su te razlike kod muškaraca znatno manje (37 i 36%). Muškarci češće razmišljaju o pokretanju sopstvenog biznisa u narednih 5 godina: 39% muškaraca i 32% žena planira da pokrene biznis za razliku od 62% žena i 53% muškaraca koji ne planiraju sopstveni biznis u narednim godinama.

Od 35% mladih koji žele da pokrenu biznis, većina je sa srednjom stručnom spremom dok je 41% njih nezaposleno. Najviše potencijalnih preduzetnika ima u Beogradu (53%) dok je u Vojvodini situacija obrnuta: čak 76% mladih ne planira da se isproba u preduzetništvu u narednih 5 godina.

69% ispitanika smatra da država ne podstiče dovoljno mlade da započnu sopstveni biznis, a kao najveće prepreke za započinjanje sopstvenog biznisa navode: visoke troškove, komplikovane procedure i nedostatak podrške države.

Na konstataciju – ako ne bi mogli da se zaposlite pre bi ste sedeli kući nego započeli svoj biznis, potvrdno je odgovorilo 13%, ne 69 %, a 18 % je kazalo da nije sigurno.

66% njih bi pokušalo da bude preduzetnik da ima materijalnu podršku države u prvim godinama rada, 54% kada bi na tržištu vladala zdravija konkurencija, 52% kada bi mogli da dobiju povoljan kredit i 46% kada bi imali mogućnost da steknu iskustvo u vođenju posla.

Istraživanje "Preduzetničke težnje učenika srednjih stručnih škola u Banatu"

Istraživanje je sprovedeno u junu 2012. godine na uzorku od 300 učenika odabranih u tri srednje stručne škole u Banatu: Ekonomsko-trgovinska škola u Kikindi (36%), Hemijsko tehnološko prehrambena i tekstilna škola „Uroš Predić“ u Zrenjaninu (34%) i Tehnička škola „23.maj“ iz Pančeva (30%).

Cilj istraživanja je bio da se utvrdi uticaj faktora obrazovanje za preduzetništvo na razvoj preduzetničkih težnji među srednjoškolskom omladinom. Iz ovako definisanog cilja, proizašli su sledeći zadaci: 1) da se ispita zastupljenost preduzetničkih aspiracija među učenicima srednjih stručnih škola u Banatu; 2) da se utvrde glavne determinante oblikovanja tih težnji; 3) da se propita značaj obrazovanja kao determinante u razvoju preduzetničkih aspiracija među mladima; 4) da se predlože mere za ohrabivanje i edukaciju srednjoškolske omladine za preduzetničke poduhvate u budućoj karijeri.

Istraživanje je pokazalo da gotovo polovina ispitanika (43%) ima izražene preduzetničke ambicije nasuprot 15% onih koji nemaju takve ambicije. Vrlo važan je podatak da 39% ispitanika do sada nije razmišljalo o preduzetništvu. Pokazalo se da je skoro polovina (48,81%) ispitanika sa nekim od vidova preduzetničkog iskustva ima nameru da u budućnosti otpočne sopstveni biznis. 38% ispitanika je odgovorilo da u školi dobija parcijalna znanja o preduzetništvu, 32% njih je reklo da dobijaju značajan fond znanja, 29% ispitanika je dalo negativan odgovor. Na pitanje o tome da li je atmosfera u školi podsticajna za razvoj preduzetništva ukupno 84% ispitanika reklo da je atmosfera u

školi podsticajna: od toga njih 43% je atmosferu ocenilo kao delimično podsticajnu 27% ispitanika je izjavilo da su im profesori uzori, dok je 14% njih reklo da je atmosfera vrlo podsticajna. Kada je u pitanju percepcija neophodnih osobina preduzetnika ispitanici najvišim srednjim ocenama vrednovali osobine poput istrajnosti i upornosti (4,72), posvećenosti poslu (4,62) i samopoštovanja (4,58) i želje za postignućem (4,58%). Najniže su vrednovali osobine kao što su sklonost ka riziku (3,46), nezavisnost i autonomija (3,64) i novčana motivacija.

Kao svoje prednosti za otpočinjanje vlastitog biznisa ispitanici u celini smatraju sledeće karakteristike: odgovornost i tačnost u ispunjavanju obaveza (4,31), motivacija da naprave nešto novo (4,31), percepcija vlastite sposobnosti da poslove umeju da drže pod kontrolom (4,29). Najniže vrednovane prednosti su: nastavak porodične tradicije (2,36), posedovanje zemlje (2,62) i posedovanje poslovnog prostora (2,83).

Kao svoja ograničenja za otpočinjanje vlastitog posla ispitanici u prvom redu vide nedostatak početnog kapitala (3,44), potom nedostatak znanja iz oblasti poslovanja preduzećem (2,88), pa nedostatak poznanstava u poslovnom svetu (2,87), a na poslednjem mestu su nedostatak samopouzdanja (2,15) i nedovoljno znanja iz oblasti u kojoj bi otpočeli sopstveni posao.

Podaci ukazuju da su unutrašnji motivi poput želje za iskazivanjem vlastitih sposobnosti, želje za samostalnošću u poslu i želje da se nastavi porodična tradicija snažniji (57%) od spoljašnjih motiva u koje smo ubrojali dobru zaradu i dobar život, nemogućnost pronalaženja drugog zaposlenja (49%).

Najviše je onih učenika koji bi želeo da se u budućnosti zaposli državnoj službi ili javnim preduzećima (38%), na drugom mestu su oni učenici koji očekuju da će se zaposliti u privatnoj firmi (23%), i ne mali je broj onih koji planiraju da se zaposle u vlastitom preduzeću (21%). [46]

Postojeća podrška za razvoj preduzetništva u Srbiji

Regulatorni okvir u Srbiji

Značaj uloge države kada je u pitanju preduzetništvo je velik. Zadatak države je da uspostavi regulatorni okvir za nastajanje i razvoj preduzetništva. U okviru tog zadatka država:

1. kreira politike
2. razvija institucije
3. kreira programe

U osnovi se oblici pomoći sektoru MSPP mogu podeliti na:

- ČVRSTA podrška: finansijska podrška i prostori,
- MEKA podrška: informisanje, osposobljavanje i savetovanje.

Sa aspekta osnivanja i poslovanja, sektor MSPP u Srbiji danas funkcioniše u sledećim zakonskim okvirima:

1. Zakon o privrednim društvima ("Sl. glasnik RS" br. 125/2004)

Ovim zakonom uređuje se pravni položaj privrednih društava, a naročito njihovo osnivanje, upravljanje, statusne promene, promene pravne forme, prestanak i druga pitanja od značaja za njihov položaj, kao i pravni položaj preduzetnika.

Odredbe ovog zakona primenjuju se i na oblike obavljanja privredne delatnosti koji su osnovani i posluju u skladu sa posebnim zakonom, osim ako je tim zakonom drugačije propisano.

2. Zakon o regionalnom razvoju ("Sl. glasnik RS" br. 51/2009 i 30/2010)

U okviru Zakona o regionalnom razvoju propisan je način osnivanja Nacionalne agencije za regionalni razvoj i Regionalnih razvojnih agencija čija je jedna od funkcija nefinansijska podrška potencijalnim preduzetnicima i postojećim preduzetnicima, te posredovanje pri apliciranju za finansijska sredstva koja odobrava Nacionalna agencija za regionalni razvoj.

3. Zakon o agenciji za privredne registre ("Sl. glasnik RS" br. 55/2004, 111/2009 i 99/2011)

Ovim zakonom uređuje se postupak registracije, evidentiranja i objavljivanja podataka i dokumenata koji su, u skladu sa posebnim zakonom, predmet registracije, evidencije i objavljivanja u registrima i evidencijama koje vodi Agencija za privredne registre, kao i druga pitanja od značaja za registraciju, evidenciju i objavljivanje.

4. Zakon poreza na dodatu vrednost (PDV) („Sl. glasnik RS”, br. 84/04,. 86/04- ispravka, 61/05, 61/07 i 93/12)

Ovim zakonom uvodi se porez na dodatu vrednost (u daljem tekstu: PDV) u Republici Srbiji (u daljem tekstu: Republika). PDV je opšti porez na potrošnju koji se obračunava i plaća na isporuku dobara i pružanje usluga, u svim fazama proizvodnje i prometa dobara i usluga, kao i na uvoz dobara, osim ako ovim zakonom nije drukčije propisano.

5. Zakon o računovodstvu i reviziji ("Sl. glasnik RS", br. 46/2006, 111/2009, 99/2011 - dr. zakon i 62/2013 - dr. zakon)

Ovim zakonom uređuje se način vođenja poslovnih knjiga, priznavanje i procenjivanje imovine i obaveza, prihoda i rashoda, sastavljanje, prikazivanje, dostavljanje, obelodanjivanje i obrada godišnjih finansijskih izveštaja, uslovi i način vršenja revizije finansijskih izveštaja i interna revizija. Odredbe ovog zakona odnose se na privredna društva, zadruge, banke i druge finansijske organizacije, društva za osiguranje, davaoce finansijskog lizinga, dobrovoljne penzijske fondove, društva za upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondovima, investicione fondove i društva za upravljanje investicionim fondovima, berze i brokersko - dilerska društva i druga pravna lica.

6. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju („Sl. glasnik RS “br.36/09; 88/2011.)

Ovim zakonom uređuje se spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije (STO) i propisima Evropske unije (EU), kao i nadležnost Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza.

Spoljnotrgovinsko poslovanje je spoljnotrgovinski promet robe i usluga i obavljanje privrednih delatnosti stranog lica u Republici Srbiji i domaćeg lica u drugoj državi ili carinskoj teritoriji.

7. Zakon o planiranju i izgradnji ("Sl. glasnik RS", br. 72/09, 81/09 – ispravka i 64/10 – US)

Ovim zakonom uređuje se: uslovi i način uređenja prostora, uređivanje i korišćenje građevinskog zemljišta i izgradnja objekata; vršenje nadzora nad primenom odredaba ovog zakona i inspeksijski nadzor; druga pitanja od značaja za uređenje prostora, uređivanje i korišćenje građevinskog zemljišta i za izgradnju objekata.

8. Zakon o porezu na dobit pravnih lica ("Sl. glasnik RS", br. 25/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 43/2003, 84/2004, 18/2010 i 101/2011, i dr.)

9. Zakon o rokovima izmirenja novčanih obaveza u komercijalnim transakcijama ("Sl. glasnik RS", br. 119/2012)

10. Zakon o Fondu za razvoj Republike Srbije („Sl. glasnik RS”, br. 36/09 i 88/10)

Ovim zakonom uređuje se položaj, način finansiranja, poslovi, upravljanje, kontrola rada, nadzor i druga pitanja od značaja za rad Fonda za razvoj Republike Srbije. Više o Fondu u nastavku rada.

11. Zakon o tržištu kapitala („Sl. glasnik RS”, br. 31/2011.)

Kad su u pitanju niži regulatorni aktovi relevantna za položaj MSPP u Srbiji važno je pomenuti sledeće:

1. Nacionalna strategija privrednog razvoja Republike Srbije
2. Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007. do 2012. godine
3. Program privrednog razvoja AP Vojvodine (2004. 2007. god.)
4. Evropska povelja o malim preduzećima
5. Strategija za razvoj preduzetništva i konkurentnosti 2014-2020
6. Nacionalna strategija za mlade
7. Nacionalna strategija za zapošljavanje 2011 – 2020

Institucije koje pružaju podršku MSPP sektoru u Srbiji:

1. nefinansijska podrška

1. Razvojna agencija Srbije (RAS)

Osnovana kao pravni naslednik Nacionalne agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva i organizacije SIEPA. Jedan od segmenata delovanja, uz podršku investitorima i izvozu je i podrška preduzetništvu. Između ostalog, realizuje i program "Godina preduzetništva 2016".

Godina preduzetništva 2016 je veliki paket različitih programa države čiji je cilj da se ojačaju preduzetničke snage, pomogne preduzetnicima koji počinju posao ili su ga, do određenog nivoa, već razvili i pruži finansijski i nefinansijski oslonac za dugoročni razvoj preduzetničkog duha.

Strateško opredeljenje Vlade Srbije je razvoj konkurentne privrede koja, kao i sve razvijene i uspešne ekonomije modernog sveta, počiva na idejama privatne inicijative, preduzetničkog duha i društvenog konsenzusa o važnoj ulozi države i čitavog društva u podsticanju takvih vrednosti i dugoročnih politika.

Zbog toga je 2016. godina, sa stanovišta države, proglašena Godinom preduzetništva. Tokom ove godine biće paralelno sprovedeni vrlo konkretni paketi pomoći privatnom sektoru zasnovanom na preduzetničkom pristupu, ali i vođena strateška akcija pokretanja talasa najšireg društvenog napora za inaugurisanje principa preduzetništva kao načina mišljenja u ekonomiji, obrazovanju, kulturi, državnim politikama i svim najznačajnijim društvenim procesima.

Program finansijske podrške onima koji počinju poslovanje

Programi koje ovde možete pretraživati namenjeni su onima kojima je potrebna finansijska podrška za različite oblike započinjanja privatnog posla. Jedna od ideja Godine preduzetništva je da stvori poseban mehanizam da deo obezbeđenih sredstava dobiju i oni koji imaju ideju za profitabilan biznis i čija je osnovna garancija za uspeh posla u samom kvalitetu ideje i plana koji imaju, a ne u dramatično strogo postavljenim uslovima i obezbeđenjima.

Programi nefinansijske podrške za početak poslovanja

Programi koje ovde možete pretraživati kreirani su tako da pružaju onima koji počinju poslovanje različite vrste stručne i savetodavne pomoći koje će im taj poduhvat učiniti lakšim. Programi podrazumevaju konkretne obuke, mentoring, podučavanje za izradu biznis planova i drugih koraka u konkretizaciji osnovne ideje za posao, projekte učeničkih kompanija i programe pomoći lokalnim samoupravama u vođenju omladinskih politika.

Unapređenje poslovanje

Programi koje ovde možete pretraživati namenjeni su onima kojima je potrebna podrška za rast i razvoj poslova koje već vode. Programi su osmišljeni tako da olakšaju uspostavljanje kvalitetnije saradnje i umrežavanja, lanaca vrednosti, lanaca dobavljača, omoguće lakši pristup finansiranju, povećaju kvalitet radne snage, opreme, znanja i

veština u upravljanju. Programi nefinansijske i finansijske podrške u fazi rasta i razvoja načelno su podeljeni u pakete koji se tiču ili su pretežno usmereni na podsticaj unaređenja poslovanja, investicija, izvoza i inovacija.

Regionalne agencija za razvoj MSP i preduzetništva/Regionalne razvojne agencije

Od 2005. godine, uz podršku Evropske unije, počela je postepena transformacija regionalnih agencija za razvoj MSPP u regionalne razvojne agencije. Republička mreža stručne podrške za podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva stvorena je sa ciljem da doprinese formiranju boljih uslova za razvoj MSPP u Srbiji, kao i jačanju samih članova mreže. Republička mreža osnovana je u maju 2003. godine na inicijativu Republičke agencije za razvoj MSPP sa opredeljenjem da se povežu sve regionalne agencije/centri i obezbedi jedinstven pristup klijentima. Republičkom mrežom danas koordinira Nacionalna agencija za regionalni razvoj. Agencije sprovode programe Nacionalne agencije.

2. Preduzetnički inkubator centri

Biznis inkubator je vrsta poslovnog udruženja čija je svrha da pruži podršku procesu osnivanja uspešnih novih preduzeća. [37]

Podrška se ogleda u sledećem: korišćenje poslovnog prostor inkubatora (kancelarija, sala za sastanke, tehnička infrastruktura), zajedničke usluge (sekretarijat, kancelarijska oprema, knjigovodstvo, preduzetničko savetovanište, specijalizovani saveti, itd.), marketing i umrežavanje.

Prema klasifikaciji Ekonomske komisije UN za Evropu (UNECE) inkubatori se dele na:

- klasične biznis inkubatore/biznis centre,
- industrijski parkovi/zone,
- tehnološke i naučne parkove i
- virtuelne poslovne/biznis inkubatore.

Prve inicijative za osnivanje Poslovnih inkubatora u Srbiji počele su 2003. godine, a prvi biznis inkubator osnovan je 2005. godine u Knjaževcu. U Srbiji je registrovano 25 poslovnih inkubatora: Knjaževac, Zrenjanin, Niš, Subotica, Beograd - Palilula, Bor, Boljevac, Prokuplje, Kragujevac i Kruševac, Senta, Rakovica, Raca, Užice, Medveda, Vranje, Novi Sad, Pančevo, Valjevo, Kraljevo, Beograd – Savski Venac, Zaječar, Novi Pazar, Ub. Registrovani inkubatori se razlikuju po status operativnosti, osnivačima i profilima. U njima posluje 175 preduzeća koja zapošljavaju 1500 radnika.

3. Istraživačko-razvojne institucije, tehnološki parkovi i klasteri

U aktuelnoj ekonomiji znanja sa velikom dostupnošću najrazličitijih informacija rešenja za različite probleme, sa kojima se preduzeća susreću u svom radu, proizilaze upravo iz primenjivanja stečenog znanja i/ili tehnoloških rešenja za unapređenje proizvoda, usluge i poslovanja uopšte.

U suštini ovog pristupa se nalaze:

- kontinuirano, kvalitetno obrazovanje i osposobljavanje,
- istraživački i razvojni rad unutar preduzeća i u saradnji sa naučno-istraživačkim institucijama,
- inovativni i unapređivački rad,
- rast značaja intelektualne svojine.

Procenjuje se da su nova tehnološka rešenja, bez obzira da li su rezultat sopstvenog istraživanja unutar preduzeća ili saradnje sa R & D institucijama, nose 60-80% konkurentnosti i uspešnosti preduzeća.

Povezivanje istraživačko naučnih centara sa preduzećima u realizaciji zajedničkih projekata, podsticanje razvoja istraživačkih odeljenja u preduzećima, povećanje propusnosti za inovaciona rešenja iz inostranstva, podsticanje ulaganja u tehnološke mreže je značajan rezultat saradnje R & D institucija sa MSPP sektorom koji rezultira razvojem i/ili unapređenjem proizvoda i/ili usluga.

Klaster proizvodi pozitivne efekte, koji utiču i na preduzeća koja se u njemu nalaze, i na region gde se klaster nalazi, u smislu da omogućava: veći broj radnih mesta; kvalifikovanu radnu snagu; veću raznolikost procesa, proizvoda i rada; difuziju tehnologije; smanjenje zaliha materijala i komponenti; niže troškove nabavke; specijalizovane usluge; proširenje tržišta i prilike za nove poslovne veze; izvođenje većih investicionih projekata i tako omogućava veću konkurentnost preduzećima.

Tehnološki parkovi kao inkubatori inovativnosti i poduzetništva najefikasnije su sredstvo za komercijalizaciju rezultata naučnih istraživanja i put prema efikasnijem restrukturiranju industrije, održivom regionalnom razvoju, efikasnijem korišćenju i razvoju intelektualnih potencijala i smanjenju nezaposlenosti.

4. Obrazovne institucije

Obrazovanje i proces učenja ne sme da se zaustavi sticanjem određenog stručnog, akademskog ili naučnog naziva, već se mora nastaviti tokom celog života. Stalnim ulaganjem u ljudski kapital povećava se produktivnost, zaposlenost i dobija se direktan izvor inovacija i dugoročne konkurentnosti, kako za preduzeće, tako i za region u kojem posluju. Rezultati istraživanja takođe potvrđuju da su postojeći ljudski resursi i njihovo znanje ključ uspeha za mala i srednja preduzeća i preduzetnike, ali i to da nekompetenta radna snaga predstavlja jednu od najznačajnijih barijera u njihovom poslovanju.

Obrazovanje mora da prati najnovije društvene, tehnološke i ekonomske procese u društvu i da obrazuje i obučava mlade ljude kako bi bili spremni da se uhvate u koštac sa izazovima poslovanja.

5. Privredne komore

Privredne komore u Republici Srbiji se registruju u skladu sa Zakonom o privrednim komorama. Registruju se kao interesne, samostalne i poslovno-stručne organizacije privrednih društava, preduzetnika i drugih oblika organizovanja koji obavljaju privrednu delatnost i koje povezuje zajednički poslovni interes na određenom području ili teritoriji.

Njihov zadatak je da za svoje članstvo pružaju sledeće usluge: pružaju i organizuju stručnu pomoć, unapređuju i uspostavljaju saradnju između subjekata u zemlji i inostranstvu, razmatraju i proučavaju pitanja koja se odnose na privredne grane koje su zastupljene u okviru komore, podstiču istraživanja u oblasti naučno-tehnološkog razvoja, unapređuju preduzetništvo, iniciraju predloge nadležnim državnim organima za razvoj i uvođenje različitih instrumenata zaštite domaće privrede, pružanje pomoći svojim članovima u vezi sa finansiranjem i kreditiranjem proizvodnje u saradnji sa poslovnim bankama i dr.

8) Ostale institucije nefinansijske podrške (Poslovni klasteri, nevladine organizacije, slobodne zone)

Pomenute organizacije doprinose stvaranju bolje poslovnog okruženja za razvoj sektora MSPP.

Kada su u pitanju poslovni klasteri teško je pronaći podatak koliko trenutno ima registrovanih no napredak u evidenciji nastao je formiranjem Saveta za klasterne pri Privrednoj komori Srbije 2010. godine. U 2013. godini je bilo operativno ili u osnivanju preko 60 klastera, a preko 85 sa asocijacijama, klasterskim inicijativama i poslovnim udruženjima. Samo u AP Vojvodini je osnovano 33 klastera iz različitih sektora poslovanja. Međutim u funkcionisanju, strategijama, aktivnostima i finansiranju klastera postoje velike varijacije.

Evidentno je postojanje i drugih udruženja koji u svom nazivu nemaju reč klaster ali su osnovani po istom zakonu (sva udruženja, uključujući i klasterne se osnivaju po istom zakonu) i imaju sve aktivnosti kao i klasteri.

Slobodne zone su fizički ograđen i označen deo teritorije Republike Srbije, infrastrukturalno opremljen, gde se mogu obavljati proizvodne i uslužne delatnosti uz određene stimulatívne pogodnosti.

U Srbiji je trenutno aktivno 12 slobodnih zona koje su u 2013. godini ostvarile promet od oko 5 milijardi evra, što je rast od 97% u odnosu na prethodnu godinu. Značajno je učešće domaćeg repromaterijala u proizvodnji koje je u 2013. godini povećano za 260% u odnosu na prethodnu godinu. U slobodnim zonama Srbije posluje 226 multinacionalnih kompanija gde je zaposleno više od 18.000 ljudi dok obim investicionih ulaganja u zonama u 2013. godini iznosi preko milijardu evra. Izvoz robe iz slobodnih zona prošle godine je povećan za 143%, na 2,1 milijardu evra, što je petina ukupnog izvoza Srbije.

Slobodne zone koje trenutno postoje u Srbiji su: SZ Pirot, SZ Subotica, SZ Zrenjanin, SZ Novi Sad, FAS SZ Kragujevac, SZ Šabac, SZ Užice, SZ Smederevo, SZ Kruševac, SZ Svilajnac, SZ Apatin i SZ Vranje.

U njima se mogu obavljati sve vrste poslovanja i industrijskih aktivnosti uključujući proizvodnju, skladištenje, pakovanje, trgovinu, bankarstvo i osiguranje. Slobodne zone mogu osnivati i njima mogu upravljati i domaće i strane kompanije. Zarade i prihodi koje

se ostvare unutar slobodne zone mogu se transferisati u bilo koju državu, uključujući Srbiju, slobodno bez prethodnog odobrenja, bez naplate bilo kakvih poreza, carina ili taksi.

9) Projekti koje je Vlada Republike Srbije realizovala uz pomoć Evropske Delegacije koji su direktno podržali razvoj preduzetništva: SECEP, ICIP, IISP, EEN, FINNO

Vlada Republike Srbije je inicirala i učestvovala u realizacije projekta koji su pomogli u podizanju kapaciteta institucija čije je fokus razvoj MSPP sektora u Srbiji kroz sledeće aktivnosti: unapređenje zakonske regulative, standardizacija usluga, edukacija pružalaca usluga MSPP, sertifikacija konsultanata, edukacija preduzetnika, umrežavanje, uspostavljanje baza podataka, promocija..

SECEP (Support to Enterprise Competitiveness and Export Promotion)- cilj projekta je bio da podrži razvoj tržišne ekonomije i društveno ekonomske kohezije u Srbiji, unapređenjem međunarodne konkurentnosti i izvoznih mogućnosti malih i srednjih preduzeća.

ICIP (Improved SME Competitiveness and Innovation Project) - cilj projekta je bio doprinos razvoju sektora MSP i poboljšanje konkurentnosti novih i postojećih MSP kroz poboljšanje kvaliteta, obima i dostupnosti usluga za podršku poslovanja preduzeća i podršku poslovnom okruženju i institucionalnim kapacitetima koji će podsticati razvoj inovativnosti i konkurentnosti malih i srednjih preduzeća.

IISP (Integrated Innovation Support Programme) - cilj programa integrisane podrške inovacijama je bio da ponudi rešenja za probleme sa kojima se suočavaju mala i srednja preduzeća prilikom realizacije i finansiranja inovativnih aktivnosti. Program je obezbedi stratešku i tehničku podršku sektoru malih i srednjih preduzeća kroz dve glavne komponente: unapređenje usluga za podršku inovacijama i razvoj novih finansijskih instrumenata.

EEN (Enterprise Europe Network) - predstavlja najveću poslovnu mrežu za besplatno informisanje, unapređenje i razvoj preduzetništva. EEN mreža funkcioniše u preko 45 zemalja sveta i čini je blizu 600 organizacija sa oko 4.000 eksperata iz najrazličitijih oblasti nauke, ekonomije i privrede.

Projekat omogućava približavanje malih i srednjih preduzeća i preduzetnika i naučno istraživačkih organizacija iz Srbije tržištima Evropske unije i ostalih zemalja članica.

FINNO (Mechanism for fostering innovation in South East Europe) - cilj projekta je da uspostavi održiv mehanizam za podsticanje inovacija i da doprinese jačanju inovativnosti u jugoistočnoj Evropi, kroz razvoj zajedničke metodologije za merenje i praćenje inovacija kompanija i zemalja jugoistočne Evrope metodom Technology Innovation Assessment Scoreboard (TIAS) i jačanjem kapaciteta partnerskih institucija i organizacija.

2. finansijska podrška

Opstanak, rast i razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika primarno je determinisan mogućnostima finansiranja iz povoljnih izvora. Ograničen pristup izvorima finansiranja i na tržištu novca i na tržištu kapitala, naročito u pogledu cene i uslova korišćenja, predstavlja možda najvažniju odliku i najveći problem ovih preduzeća.

1. Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ)

NSZ podržava potencijalne preduzetnike i kroz programe edukacije, prakse i odobravanjem subvencija za otpočinjanje sopstvenog posla. Aktivan program edukacije je "Put do uspešnog preduzetnika", koja obuhvata sledeće teme: ekonomsku motivaciju za preduzetništvo, definisanje poslovne ideje, prve korake u biznisu, pravne aspekte biznisa, poreze i doprinose za preduzetnike, izradu Biznis plana - radioničarski deo. Dvodnevna obuka ima za cilj da polaznicima omogući da: provere opravdanost svoje poslovne ideje, sagledaju prednosti i rizike preduzetništva, spoznaju svoje preduzetničke sklonosti, informišu se o postupku registracije i aktuelnim zakonskim propisima, popune Zahtev sa biznis planom.

Polaznici edukacije koji uspešno završe obuku stiču pravo da konkurišu za subvencije za otpočinjanje sopstvenog posla. Subvencije se odobravaju u sledećim iznosima zavisno od kategorije:

- 100.000 dinara po licu u prvoj i drugoj grupi opština;
- 200.000 dinara po licu u trećoj grupi opština;
- 300.000 dinara po licu u četvrtoj grupi opština i devastiranim područjima kada se zapošljava do 10 lica;
- 400.000 dinara po licu u četvrtoj grupi opština i devastiranim područjima kada se zapošljava 11 i više lica.

Ukoliko se na novootvorenim radnim mestima zapošljavaju osobe sa invaliditetom, visina subvencije iznosi:

- 150.000,00 dinara po osobi u prvoj i drugoj grupi opština;
- 250.000,00 dinara po osobi u trećoj grupi opština;
- 400.000,00 dinara po osobi u četvrtoj grupi opština, devastiranim područjima i područjima od posebnog interesa.

2. Fond za razvoj Srbije

Osnovan je 1992. godine i nalazi se 100% u vlasništvu Republike Srbije. Ciljevi Fonda su:

- podsticanje privrednog razvoja,
- podsticanje ravnomernog regionalnog razvoja,
- unapređenje konkurentnosti domaće privrede,
- podsticanje razvoja proizvodnog zanatstva i uslužnih delatnosti,
- podsticanje zapošljavanja,
- podsticanje razvoja tržišta kapitala.

Svi podsticaji su u vidu kredita pod povoljnijim uslovima od komercijalnih. U širokom dijapazonu kredita potrebno je naglasiti da je Fond jedina institucija u državi koja kreditno podržava start up-ove. Ukoliko zanemarimo bespovratna sredstva Nacionalne službe za zapošljavanje koja se daju u gotovo simboličnim iznosima u odnosu na kredite Fonda.

Neki od kredita namenjenih preduzetnicima su:

1. Kredit za preduzeća

- Investicioni dugoročni krediti – u iznos do 2.000.000,00 RSD, do 4,5% kamata, period otplate 5 godina, grejs period 1 godina.
- Kredit za trajno obrtna sredstva – iznos 2.000.000,00 RSD, do 3% kamata, period otplate 2 godina, grejs period 9 meseci.
- Kratkoročni kredit (za likvidnost) - iznos 2.000.000,00 RSD, do 3% kamata, period otplate do 12 meseci.

2. Kredit za preduzetnike

- Dugoročni kredit za razvoj preduzetništva – iznos do 5.000.000,00 RSD, kamate 2%-3,5%, period otplate 4 godina, grejs period 1 godina.
- Kreditiranje starih umetničkih zanata - iznos do 5.000.000,00 RSD, kamate 1%, period otplate 5 godina, grejs period 1 godina

3. Krediti za početnike

- Start up krediti za preduzeća – iznos do 4.000.000,00 RSD, kamate 3%, period otplate 5 godina, grejs period 1 godina
- Start up krediti za preduzetnike - iznos do 1.500.000,00 RSD, kamate 3%, period otplate 5 godina, grejs period 1 godina

Fond je u prethodnih pet godina u srpsku ekonomiju plasirao približno 100 milijardi dinara, ili 13.450 kredita, što ga svrstava među pet najznačajnijih finansijskih institucija u zemlji za podršku privredi, osim četiri poslovne banke - Banke Inteza, Komercijalne, Unikredit i Rajfajzen banke.

3. Razvojni fond Autonomne pokrajine Vojvodine

Razvojni fond Autonomne Pokrajine Vojvodine d.o.o Novi Sad je osnovan na osnovu Zakona o razvojnom fondu Autonomne pokrajine Vojvodine i Zakona o privrednim društvima, 11.02.2013. u Novom Sadu. Otpočeo je sa radom 08.04.2013. godine.

Razvojni fond je osnovan kao pravno lice čije su delatnosti: odobravanje kredita, trgovina hartijama od vrednosti, sticanje akcija i udela na osnovu pravnih poslova, uključujući i konverziju potraživanja, i druge poslove, u skladu sa zakonom.

Razvojni fond učestvuje u realizaciji programa i projekata zasnovanih na ekonomskim principima za potrebe ostvarivanja sledećih ciljeva na teritoriji APV:

- razvoj privrede;
- razvoj poljoprivrede;
- podsticanje osnivanja malih i srednjih preduzeća i razvoj preduzetništva;
- podsticanje socijalnog preduzetništva;
- podsticanje zapošljavanja;
- podsticanje izvoza;

- podsticanje ravnomernog regionalnog razvoja;
- drugih programa i projekata iz izvornih ili poverenih nadležnosti.

Konkursi za preuzetnike:

- Krediti za finansiranje izvoza – iznos 20.000.000,00 RSD, do 3%- 4% kamata, period otplate do 3 godine, grejs period 6 meseci.
- Dugoročni krediti za trajna obrtna sredstva - iznos 200.000,00 EUR u dinarskoj protivvrednosti, 4% kamata, period otplate do 180 dana.

4. Razvojna agencija Srbije (RAS)

Svojim aktivnostima pomaže srpskim preduzećima da izvezu svoje proizvode i usluge i postanu konkurentniji na stranim tržištima.

Aktivnosti:

- organizuju nastup srpskih preduzeća na međunarodnim sajmovima,
- pomaže u uspostavljanju poslovnih kontakata i upoznavanju sa aktuelnim trendovima u različitim industrijama,
- organizuje posete stranih preduzeća koja su zainteresovana da nađu poslovne partnere u Srbiji i sa njima ostvare različite vidove saradnje,
- pruža finansijsku pomoć domaćim preduzećima za realizovanje marketinških aktivnosti usmerenih ka stranim tržištima, uvođenje sistema kvaliteta i opšte unapređenje njihove konkurentnosti,
- organizuje seminare, treninge, kurseve.

Do sada je objavljeno ukupno četrnaest poziva i sredstva su odobrena za više od 1.700 privrednih subjekata, a isplaćena su u iznosu od 654 miliona dinara.

5. Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza (AOFI)

Specijalizovana finansijska organizacija koja obavlja poslove finansiranja i osiguranja čiji su komitenti izvozno orijentisana preduzeća. Podršku ostvaruje kroz različite mehanizme osiguranja i finansiranja izvoza kao što su: kratkoročno kreditiranje izvoznih poslova, osiguranje kratkoročnih potraživanja u inostranstvu od komercijalnih i nekomercijalnih rizika, otkup izvoznih potraživanja - poslovi faktoringa, finansiranje stranog kupca, refinansiranje stranog kupca preko njegove banke, finansiranje iz drugih izvora koji ne predstavljaju kreditni kapital AOFI.

Usluge: osiguranje izvoza, faktoring, kratkoročno kreditiranje, izdavanje garancija.

6. Garancijski fond

Osnovan je odlukom Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine 2003. godine. Fond je osnovan sa zadatkom da olakša pristup finansijskom tržištu i obezbedi povoljnije uslove kreditiranja od onih koje nude banke.

Fond je osnovan sa zadatkom da olakša pristup finansijskom tržištu i obezbedi povoljnije uslove kreditiranja od onih koje nude banke, individualnim poljoprivrednim

proizvođačima, privatnim preduzetnicima, malim i srednjim preduzećima čije je prebivalište, odnosno poslovno sedište na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine.

Ovaj zadatak Fond realizuje kroz svoju osnovnu delatnost, izdavanje garancija bankama kao sredstva obezbeđenja urednog vraćanja bankarskih kredita.

7. Sekretarijati u Vladi AP Vojvodine

Pokrajinski sekretarijati za privredu i poljoprivredu u toku godine odobravaju sredstva u vidu bespovratnih iznosa i u vidu kredita kao podršku MSPP. Sredstva su namenjena za: nastup na sajmovima u zemlji i inostranstvu, nabavku mašina i opreme i nabavku zasada.

Komercijalne banka

Država je vlasnik ili pojedinačno najveći akcionar sledećih banaka: Komercijalne banke, Poštanske štedionice, Čačanske banke, Jubmes, Srpske banke, Jugobanke Jug banke – Kosovska Mitrovica, a posredno i Dunav banke.

Pomenute banke posluju s aprivredom i u vidu plasmana kreditnih sredstava: kratkoročni i dugoročni krediti.

9. Fond za inovacionu delatnost

Osnovan je radi podsticanja inovativnosti i obezbeđivanja sredstava za finansiranje inovacione delatnosti, prvenstveno kroz saradnju sa međunarodnim finansijskim institucijama, organizacijama, donatorima i privatnim sektorom. Cilj Fonda je podsticanje i finansiranje inovativnosti u prioritetnim oblastima nauke i tehnologije, odnosno da se pruži podrška da nove tehnologije stignu iz akademskih okvira do privrede, kao i da se pomogne malim i srednjim preduzećima koja razvijaju inovacione tehnologije.

Fond svoje ciljeve ostvaruje kroz dva programa:

- Program ranog razvoja - namenjen privatnim mikro i malim preduzećima u ranim fazama razvoja, koja poseduju tehnološku inovaciju i imaju potencijal za stvaranje nove intelektualne svojine, kao i jasnu tržišnu potrebu. Projekat sa kojim se aplicira za Program ranog razvoja mora biti planiran za period od 12 meseci i može biti iz svih polja nauke i tehnologije, u svim industrijskim sektorima. Podnosilac prijave mora biti privatno mikro ili malo preduzeće, osnovano u Srbiji, pre ne više od 2 (dve) godine, u vreme prijave, sa većinskim srpskim vlasništvom.
- Program sufinansiranja inovacije - namenjen je da pomogne preduzećima koja se bore da obezbede značajna finansijska sredstva za razvojni ciklus i pokrivanje visokih troškova za prenos istraživanja u komercijalno održiv proizvod. Pored toga, pomaže preduzećima u razvoju aktivnosti vezanih za istraživanje i razvoj, u uspostavljanju saradnje sa strateškim partnerima iz privatnog sektora i partnerima za istraživanje i razvoj, privlačenju investitora i u plasiranju njihovih inovacija na tržište. Podnosioci Prijava su privatna, mikro i mala preduzeća, osnovana u Srbiji, koja poseduju

tehnološku inovaciju ili potencijal za stvaranje nove intelektualne svojine, konkurentsku poziciju na globalnom/lokalnom nivou i jasnu tržišnu potražnju.

Kofinansiranje od strane aplikanta je 15%.

Kada je u pitanju institucionalni okvir za razvoj preduzetništva mladih u Republici Srbiji najvažniji dokumenti koji definišu mesto i okvir za razvoj preduzetništva mladih su:

1. Nacionalna strategija za mlade
2. Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade
3. Zakon o mladima
4. Nacionalni strategija zapošljavanja
5. Nacionalni akcioni plan zapošljavanja
6. Lokalni planovi za zapošljavanje mladih

Krovni dokument u ovoj oblasti je Nacionalna strategija za mlade doneta od strane Vlade Republike Srbije 2008. godine. Strategija polazi od vizije da su "Mladi u Republici Srbiji u XXI veku su aktivni i ravnopravni učesnici u svim oblastima društvenog života koji imaju jednaku mogućnosti za puni razvoj svojih potencijala. To podrazumeva njihovu kreativnu ulogu u porodičnom životu, obrazovanju, zapošljavanju, zdravlju i ukupnom društvenom životu." Jedan od ciljeva Strategije, od posebnog značaja za razvoj omladinskog preduzetništva u Srbiji, je podsticanje i stimulisanje svih oblika zapošljavanja, samozapošljavanja i preduzetništva mladih (cilj br. 8). U okviru ovog cilja, specifični cilj 8.3 se odnosi na preduzetništvo i samozapošljavanje mladih, i obuhvata sledeće mere:

8.3.1. Podsticati informisanje, karijerno vođenje i savetovanje mladih o mogućnosti samozapošljavanja i razvoja preduzetništva

8.3.2. Podsticati razvoj programa samozapošljavanja mladih naročito usmerenih kroz razvijanje visokoproduktivnih i tehnološki intenzivnih grana (sektor informacionih tehnologija, industrijski i tehnološki parkovi i sl.)

8.3.3. Stimulisti i podsticati lokalna partnerstva između jedinica lokalnih samouprava, socijalnih partnera, udruženja koja okupljaju mlade radi njihovog uključivanja u programe i projekte kojim se razvija preduzetnički sektor

8.3.4. Stimulisti razvoj preduzetništva u posebnim ekonomskim granama (razvoj ekoturizma, agrobiznis, reciklaža i sl.)

8.3.5. Obezbediti nove i unprediti postojeće kreditne linije radi povećanja zainteresovanosti mladih u svim sredinama za otpočinjanje sopstvenog poslovanja i rasta zaposlenosti

8.3.6. Unprediti postojeći sistem olakšica i subvencija radi stimulisanja poslodavaca da zapošljavaju mlade

8.3.7. Razviti društveno odgovorno poslovanje

Akcioni plan za sprovođenje Strategije posebno naglašava značaj omladinskog preduzetništva u poboljšanju položaja mladih u Srbiji. Ukupna sredstva za realizaciju cilj 8. Strategije u 2009. godini su predviđena u iznosu od 317,4 miliona dinara, što čini 15,94% od ukupnih projektovnih sredstava za primenu Akcionog plana. Pri tome, preko tri četvrtine se odnosi na ulaganja vezana za preduzimanje aktivnih mera za zapošljavanje mladih, nešto manje od jedne četvrtine na troškove vezane za kreiranje i sprovođenje mera od strane nosioca pojedinih aktivnosti.

Zakon o mladima je usvojen 2011. godine i njime se uređuje: institucionalna i sistemska briga o mladima, načela omladinske politike, opšti interes u oblasti omladinske politike, Nacionalna strategija za mlade, osnivanje i rad saveta za mlade i kancelarije za mlade i osnivanje i rad nacionalnih asocijacija mladih. Ovaj zakon je od posebnog značaja za organizacije koje se bave razvojem omladinskog preduzetništva, jer uređuje uslove za finansiranje omladinskih projekata.

Vlada Republike Srbije je, na predlog Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, usvojila Nacionalnu strategiju zapošljavanja za period 2011 -2020. godine kojom se utvrđuje politika, ciljevi i prioriteti zapošljavanja do 2020. godine. Osnovni cilj politike zapošljavanja je da se u Republici Srbiji do kraja 2020. godine uspostavi efikasan, stabilan i održiv trend rasta zaposlenosti i da se politika zapošljavanja, kao i institucije tržišta rada potpuno usklade sa tekovinama EU. Pored toga, niz gradova i opština u Srbiji je izradio, ili započeo s izradom lokalnih planova za zapošljavanje, u kojima posebno mesto ima zapošljavanje mladih.

Preduzetničko obrazovanje

Preduzetničko obrazovanje je celoživotni proces koji počinje od osnovne škole i proteže se kroz sve sledeće nivoe obrazovanja uključujući i obrazovanje odraslih.

Stručno telo Evropske komisije je razvilo sledeću definiciju preduzetničkog obrazovanja:

„Preduzetničko obrazovanje ne treba da se meša sa opštim poslovima i ekonomskim studijama; njegov cilj je da promoviše kreativnost, inovaciju i samozapošljavanje i može da uključuje sledeće elemente:

- razvoj ličnih atributa i veština koji čine osnovu preduzetničkog duha i ponašanja (kreativnost, smisao za inicijativu, rizikovanje, samostalnost, samopouzdanje, vođstvo, timski duh, itd.)

- podizanje svesti učenika/studenata o samozapošljavanju i preduzetništvu kao mogućim opcijama za karijeru
- rad na konkretnim preduzetničkim projektima i aktivnostima
- obezbeđivanje posebnih poslovnih veština i znanja o tome kako osnovati preduzeće i uspešno ga voditi“.

Iz prethodnog možemo da preduzetništvo podelimo na dva vida:

- biti preduzetnik koji se bavi poslovnom delatnošću,
 - biti preduzetnički, ponašati se na preduzetnički način i imati izvesna preduzetnička znanja, veštine i stavove ali ne i baviti se poslovnom delatnošću.
- Prema izveštaju Svetskog ekonomskog foruma održanog u Švajcarskoj aprila 2009. godine preduzetničko obrazovanje sadrži tri komponente:

- Lični razvoj

Preduzetničko obrazovanje treba da gradi samopouzdanje, motiviše napredak, jača preduzetnički duh, neguje želju za uspehom i inspiriše na akciju.

- Poslovni razvoj

Tehnička, finansijska pismenost i veštine za bavljenje samozapošljavanjem i preduzetništvom koje mogu dovesti do sopstvenog unapređenje.

- Razvoj preduzetničkih veština

Preduzetničko obrazovanje bi trebalo da obuča za socijalne veštine, umrežavanje, kreativno rešavanje problema, traženje prilika, prodavanje, intervjuisanje, prezentacije, vođstvo grupe, saradnja sa zajednicom, bavljenje birokratijom, lokalne kulturne norme i kako one utiču na poslovanje i sl.

ETF agencija Evropske komisije definisala je preduzetničko učenje na sledeći način:

„Svi vidovi obrazovanja i obuke, kako formalni tako i neformalni, uključujući učenje na radnom mestu, koji doprinose preduzetničkom duhu i delatnosti sa ili bez komercijalnog cilja.“

1. EU okvir preduzetničkog obrazovanja

Krajem devedesetih godina prošlog veka Evropska Unija je počela da traži načine kako da razvije obrazovanje za preduzetništvo i preduzetnički način razmišljanja.

U periodu od 2000. godine do danas zemlje Evropske Unije su promovisala ideju preduzetničkog obrazovanja kroz različite inicijative i donošenjem strateških dokumenata.

Kreiranje politike na nivou Evropske Unije počinje setom mera donetim marta 2000. godine na Lisabonskom samitu čime počinje modernizacija sistema obrazovanja u zemljama članicama u skladu sa odrednicama Lisabonske strategije.

2002. godine je usvojena Evropska povelja za mala preduzeća za zemlje članice EU a 2003. godine za zemlje u predpristupnoj fazi. Postvaljena, je u okviru posvećenosti Lisabonskoj strategiji, da „neguje preduzetnički duh i nove veštine iz ranijeg doba.“ [20]

Povelja prepoznaje potrebu da se opšta znanja o poslovanju i preduzetništvu podučavaju na svim nivoima sa posebnim modulima koje će biti ključni za nivo srednjeg obrazovanja i obrazovanja na višim nivoima.

2003. godine je usvojena Zelena knjiga o preduzetništvu gde je definisano: „da obrazovanje i obuka treba da doprinesu podsticanju preduzetništva kroz negovanje pravog duha, svesti o karijernim mogućnostima preduzetnika i veština.“ [21]

2006. EU je objavila preporuke za Evropski parlament pod nazivom Evropski okvir za ključne kompetencije za doživotno učenje. Ovaj okvir predstavlja osnovu za sve politike obrazovanja i obuke u Evropskoj Uniji i za sve zemlje u predpristupnoj fazi.

Okvir se smatra početnom tačkom za razvoj preduzetničke pismenosti koje će pospešiti konkurentne privrede zasnovane na održivom rastu i razvoju.

Kompetencije su defisane sa osam dokumenata od kojih je nama najinteresantniji sedmi: „Smisao za inicijativu i preduzetništvo“ gde je fokus na preduzetništvo koje se definiše kao sposobnost pojedinca da pretoči ideje u dela. Uključuje kreativnost, preuzimanje rizika, inovativnost, sposobnost planiranja i upravljanja kako bi se postigli ciljevi.

Daljni razvoj ide kroz Oslo agendu koja je rezultat konferencije „Preduzetničko obrazovanje u Evropi: Posticanje preduzetništva kroz obrazovanje i učenje“ koja je na inicijativu Evropske komisije zajednički organizovana sa norveškom vladom u Oslu oktobra 2006. godine.

Agenda jasno određuje da preduzetničko obrazovanje treba da se uključi u nastavni plan i program za osnovne i srednje škole, srednje stručne škole i sve nivoe studiranja. Takođe naglašava da je potrebno ubediti sve učesnike u procesu (učenike, roditelje, nastavnike) da preduzetništvo predstavlja ključnu kompetenciju za sve i da to nije usmereno samo u pravcu razvoja učenika u poslovne ljude nego s ciljem da promoviše preduzetničku kulturu i načina razmišljanja tako što će postati deo nastavanog plana i programa kao horizontalni element u svim oblastima učenja.

U EU su se tokom 2010. godine vodili razgovori o strateškom razvoju preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije. Zemlje u predpristupnom procesu, pa tako i Srbija, su ravnopravno ušestvovala u tim razgovorima u formi Peti klaster zvan Panel za razmatranje na visokom nivou koji je naglasio nekoliko ključnih problema u sprovođenju preduzetničkog učenja u regionu:

- javnost još uvek nije dovoljno upoznata sa terminologijom preduzetničkog učenja;

- preduzetničko učenje nema dovoljno jasno definisan politički okvir, već se nalazi u nadležnosti raznih interesnih grupa;
 - promovisanje preduzetništva u formalnom obrazovanju treba da se poveže sa širim naporima za preduzetničko učenje i obuku;
 - sva ministarstva koja se bave partnerstvom u politici preduzetničkog učenja treba da obezbede jednaku posvećenost, iako postoji dobro razumevanje preduzetništva kao ključne kompetencije, nedostaje razumevanje kako ta ključna kompetencija može efikasno da se obuhvati u procesu nastave i učenja:
 - postoji očit nedostatak definisanja ishoda učenja preduzetništva kao ključne kompetencije, naročito u osnovnom i srednjem obrazovanju.
2010. godine usvojena je strategija „Evropa 2020“.

Strategija „Evropa 2020“ ima za cilj ekonomski razvoj EU zasnovan na znanju uz očuvanje životne sredine, visok nivo zaposlenosti, produktivnosti i socijalne kohezije. Od država članica EU se očekuje da, uzimajući u obzir okvir strategije „Evropa 2020“, precizno definišu sopstvene ciljeve i rezultate, kao i mere koje će biti sprovedene u narednom finansijskom periodu (posle 2013. godine) kroz nacionalne budžete, strukturne fondove i ostale izvore finansiranja kako bi se dostigli utvrđeni dugoročni zajednički ciljevi.

Za razliku od Lisabonske strategije, u strategiji „Evropa 2020“ izričito se ističe važnost ovog programa za države kandidate i države susjedstva, koji ima značajan potencijal kao putokaz za ubrzanje i kompatibilnost reformskih procesa u budućim državama članicama.

Obrazovanje predstavlja jednu od centralnih tema nove strategije i pojavljuje se kao važan element u tri poglavlja: Mladi u pokretu, Nove veštine za nova radna mesta i Evropska platforma protiv siromaštva, a indirektno je povezano i sa ostale četiri, imajući u vidu da je znanje jedan od osnovnih resursa napretka i razvoja.

Inicijativa u okviru strategije pod nazivom „Mladi u pokretu“ između ostaloga ima za cilj i ispitivanje načina putem kojih se može unaprediti preduzetništvo kroz programe mobilnosti za mlade profesionalce.

Na osnovu izveštaja iz marta 2012. godine „Preduzetničko obrazovanje u školama u zemljama članicama EU“ vidimo da:

- U osnovnom obrazovanju 2/3 zemalja izričito prepoznaje preduzetničko obrazovanje i u tim zemljama provladava multidisciplinarni pristup. Prema ovom pristupu umesto da se izričito pominje kao deo određenih predmeta, preduzetništvo prožima poprečno, horizontalno i multidisciplinarno nastavni program. Npr. u Holandiji iako preduzetničko obrazovanje se eksplicitno ne spominje kao deo službenog programa, škola može podneti zahtev za subvenciju za razvijanje vlastitog programa preduzetništva.

U većini zemalja, preduzetništvo se uči kao deo društvenih nauka kao što su istorija, geografija, politika i građansko vaspitanje. U nekoliko zemalja, preduzetničko

obrazovanje je deo predmeta koji ne pripadaju društvenim naukama. Npr. u Bugarskoj i Letonija je deo predmeta Domaća ekonomija i tehnologija, u Češkoj Republici je deo predmeta Etika itd.

- Na nižem nivou srednjeg obrazovanja u 2/3 zemalja je preduzetništvo obavezan premet, a u preostalih 1/3 je izborni. Multidisciplinarni pristup je i ovde prisutan kao i prožimanje kroz druge premete. No u nekim zemljama je preduzetništvo poseban predmet npr. Litvaniji i Rumuniji. U Bugarskoj je obavezan predmet za đake tehnoloških škola, dok je u Danskoj i Španiji izborni.
- Na višem nivou srednjo-školskog obrazovanje je situacija vrlo slična kao na nižem nivou. Zanimljivo je da se u velikom broju zemalja preduzetništvo pojavljuje kao izborni predmet čak i ako je na nižem nivou obrazovanja bio obavezan. Npr. u Nemačkoj. U srednjo-školskom obrazovanju, više od polovine zemalja uključuje preduzetničko obrazovanja u predmetna područja ekonomije i poslovnih studija. Međutim, u samo nekoliko zemlje su ti predmeti obavezni. Manje zemalja nego u nižem srednjo-školskom obrazovanju uključuje preduzetništvo u matematiku, nauku, tehnologiju i ICT predmetno područje (Litvanija, Poljska, Slovenija i Švedska), a svi od pomenutih predmeta su obavezni. Preduzetničko obrazovanje se trenutno promovise u većini evropskih zemalja.

Usvojeno je nekoliko različitih pristupa:

- Posebne strategije/akcioni planovi fokusirani posebno na integraciju preduzetništva u obrazovanje.
Posebne strategije o preduzetničkom obrazovanju su uglavnom usvojile severno-evropske zemlje: Belgija, Danska, Estonija, Litvanija, Holandija, Švedska, Velika Britanija i Norveška.
- Obuhvatnije obrazovne strategije ili privredne strategije koje sadrže ciljeve za preduzetničko obrazovanje.
Među zemljama koje su usvojile obuhvatnije obrazovne strategije ili privredne strategije su: Finska, Grčka, Lihtenštajn, Španija, Island, Republika Slovačka, Bugarska, Češka Republika, Mađarska, Austrija, Poljska i Turska.
- Pojedinačne ili višestruke inicijative vezane za preduzetničko obrazovanje.

Preduzetničko obrazovanje u Srbiji

Izučavanje preduzetništva i preduzetničkog načina razmišljanja nije integrisano u sistem osnovnog i srednjeg školstva u Srbiji. „Veoma je mali broj privatnih i državnih fakulteta (uglavnom su to fakulteti ekonomske, biznis ili menadžment orijentacije) koji se bave ovom problematikom i koji svojim studentima pružaju priliku da nešto više saznaju o preduzetništvu. U manjini su i fakulteti na kojima preduzetništvo ima status posebnog predmeta, a u većini fakulteti gde se određeni segmenti preduzetništva izučavaju u okviru drugih predmeta.“ [35]

U Srbiji 2005. godine analizom Ministarstva prosvete i sporta u Vladi Republike Srbije utvrđeno da pored dobrih inicijativa na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou sveobuhvatni plan za temeljnu i adekvatnu implementaciju preduzetništva u obrazovanje ipak nedostaje.

Sprovedeno je nekoliko projekata od strane:

1. Evropske agencije za rekonstrukciju: „Program reforme srednjeg stručnog obrazovanja“

U okviru projekta uveden je predmet u srednje stručne škole i prilagođen svakom profilu u okviru sledećih sektora: Poljoprivreda i prerada hrane, Zdravstvo i socijalna zaštita, Građevina, Mašinstvo i Elektrotehnika.

Kao rezultat ovog projekta 15 poljoprivrednih škola uvelo je u nastavni program predmet preduzetništvo na oglednom nivou, počevši od školske 2004/2005 godine.

2. GTZ projekat za stručno obrazovanje

Uveden je novi obrazovni profil Poslovni administrator, koji sadrži elemente preduzetništva.

3. Omladinski preduzetnički program projekat sproveden od strane Norveške neprofitne organizacije i NVO Građanske inicijative.

U okviru projekta uvedeno u 10 stručnih škola u Beogradu i Kragujevcu u vidu vanškolske aktivnosti program za razvoj preduzetničkog ponašanja među omladinom kroz osnivanje omladinskih preduzeća

4. Junior Achievement Young Enterprise- američki program sproveden od strane Evropskog pokreta u Srbiji.

Program sadrži obuke iz primenjene ekonomije, program kompanija i elektronsku simulaciju poslovanja koji je sproveden u 50 škola u Srbiji.

Sve pomenute projekte je podržalo Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije ali je evidentno da se radi samo o pilot projektima bez sistemskog pristupa i strategije na nivou obrazovnog sistema.

2005. godine Ministarstvo priprema koncept za uvođenje preduzetništva u obrazovni sistem.

Ciljevi koncepta su:

1. uvođenje obrazovanja iz oblasti preduzetništva u formalni obrazovni sistem na svim nivoima, od osnovnih škola do univerziteta i programa obrazovanja odraslih

2. doprinos ekonomskom razvoju i samozapošljavanju u Srbiji kroz izgradnju preduzetničkog stava i veština, među školskom populacijom odraslih koji su napustili školovanje, koji su nezaposleni ili su tehnološki višak

Dugoročni ciljevi koncepta:

1. obrazovanje iz oblasti preduzetništva uvedeno u nacionalni i/ili regionalni nastavni program na osnovno-školskom, srednje-školskom i univerzitetskom nivou;
 2. izabrani nastavnici za predmet preduzetništvo na osnovu specifičnih kriterijuma: preduzetničkih sklonosti i pedagoškog pristupa;
 3. nastavni program iz preduzetništva primenjuje metodu „učenja putem rada“ kao projektni rad, poslovna simulacija i virtuelne kompanije, stvaranje studentskih mini preduzeća i prodaja stvarnih proizvoda/usluga u zaštićenom okruženju itd.;
 4. veza i saradnja između obrazovnih institucija i preduzetničkih/lokalnih kompanija osnovanih i dalje promovisanih, dostižući koncipiranje i unapređenje preduzetničkog nastavnog programa/kurseva, i predstavljanje najbolje prakse i postojećih primera tokom nastave;
 5. konstituisanje nacionalnog tela/jedinice koja podržava preduzetničko obrazovanje i deluje kao promoter, sakupljač najbolje prakse i širenja inovacija među obrazovnim institucijama, i služi kao veza između preduzetništva i obrazovanja.
- Koncept je ostao na tome.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije usvojen na jesen 2009. godine, prepoznaje važnost uvođenja preduzetničkog učenja. U članu 5. u kojem se navode opšti ishodi obrazovanja i vaspitanja u Srbiji, kao jedan od ishoda navodi se sposobnost učenika da "pokreću i spremno prihvataju promene, preuzimaju odgovornost i imaju preduzetnički pristup i jasnu orijentaciju ka ostvarivanju ciljeva i postizanju uspeha".

Nacionalna strategija za mlade usvojena je 2008. godine i sadrži principe preduzetničkog učenja u nekoliko proklamovanih ciljeva Strategije.

U Strategiji za mlade se navodi: „Nedovoljno se razvijaju preduzetničke veštine kod mladih, kao i njihovo uključivanje u programe samozapošljavanja, što je rezultat nepostojanja adekvatnih obrazovnih programa u srednjim školama (izuzev uvođenja nastavnih sadržaja u pilot odeljenjima) koji bi podsticali razvijanje preduzetništva kod mladih. Stoga je neophodno kreirati posebne programe za mlade kojima bi se podsticalo omladinsko preduzetništvo. Međutim, ipak bi se moglo zaključiti da su mladi zainteresovani za razvijanje sopstvenog poslovanja, budući da ih je veliki broj pohađao obuke za preduzetnike u okviru Agencije za MSPP, 86,8% od ukupnog broja učesnika su bili mladi. Posebnim programima, nacionalnim i lokalnim, takođe treba podsticati inovativnost kod mladih i pružati podršku onim projektima koji na dugoročno održiv način podstiču zapošljavanje i lokalni ekonomski razvoj.“

Strategija razvoja konkurentnih i inovativnih malih i srednjih preduzeća usvojena je 2008. godine. Drugi stub strategije posvećen je razvoju ljudskih resursa za konkurentan MSP sektor.

Inicijativu za uvođenje preduzetničkog učenja u sistem obrazovanja i obuke u Srbiji iniciralo je Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja 2009. godine u okviru projekta "Uvođenje doživotnog preduzetničkog učenja" koje je finansiran sredstvima EU. Cilj projekta je bio izgradnja nacionalnog partnerstva za promociju preduzetničkog učenja i izrada Strategije. Formirana je radna grupa projekta koju je činilo 10 partnera iz privatnog

i javnog sektora i to: Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Ministarstvo prosvete, Ministarstvo omladine i sporta, Univerzitet u Beogradu, Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Nacionalna služba za zapošljavanje, Privredna komora Srbije, Unija poslodavaca Srbije, Beogradska otvorena škola, Centar za kvalitetno obrazovanje i Građanska inicijativa.

Tokom 2009. godine održane su tri radionice sa stručnjacima Evropske fondacije za stručno obrazovanje i obuku i SEECCEL, na kojima je razrađivana struktura i oblik nacionalnog partnerstva i struktura Strategije za doživotno preduzetničko učenje. Radna grupa je izradila nacрте Memoranduma o razumevanju između Ministarstava ekonomije i prosvete i Protokol o saradnji svih partnera, kao i radnu verziju Strategije. Da bi se proces nastavio i nakon završetka projekta, bilo je neophodno da oba Ministarstva potpišu Memorandum a zatim svi partneri da potpišu Protokol. U oktobru 2009. godine ministar prosvete Žarko Obradović potpisao je Memorandum i uputio ga na potpisivanje kolegi u drugom ministarstvu. Inicijativa za uvođenje preduzetničkog učenja je stala na tom potpisu.

2012. godine Ministarstvo prosvete i nauke je iniciralo proces izrade Strategije razvoja obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. godine. Strategija obuhvata pitanja predškolskog obrazovanja i vaspitanja, bavi se osnovnim i srednjoškolskim obrazovanjem, visokim obrazovanjem, obukom nastavnika, obrazovanjem odraslih i neformalnim obrazovanjem, celoživotnim učenjem i povezivanjem sa tržištem rada itd.

Jedna od zamerki nacрта je da Strategija ne prepoznaje dovoljno značaj preduzetničkog obrazovanja na svim nivoima i u svim sektorima obrazovanja. Strategija bi značajno podstakla razvoj preduzetničkog obrazovanja kada bi ono bilo u tekstu Strategije predstavljeno kao horizontalna tema koja se prožima kroz sve nivoe i oblike obrazovanja.

Predviđeno je da predmet Preduzetništvo po novim nastavnim planovima imaju svi učenici završnih razreda srednjih stručnih škola kao obavezan predmet, za sada je uvršten samo u planove nekih oglednih profila.

Predviđen fond časova je 64, a struktura:

- Od biznis ideje do marketing plana (20 časova)
- Upravljanjem poslovanjem (22 časa)
- Finansijski izveštaju kao deo biznis plana (22 časa).

U većini škola u Srbiji se program sprovodi kroz vannastavne aktivnosti.

Uprkos tekućim reformama, sektor za stručno obrazovanje i obuku ne odgovara u dovoljnoj meri potrebama tržišta i često ga mimoilaze demografske i pedagoške promene. Svega 18% studenata je obuhvaćeno novim, reformskim profilima, što uključuje i uvođenje predmeta iz oblasti preduzetništva i modula preduzetništvo u nastavni plan i program.

U nedostatku Nacionalnog okvira kvalifikacija i bez sistema provere kvaliteta, ne postoji podsticaj za razvoj ponude obrazovanja i obuke izvan glavnog toka obrazovnih sistema. [4]

Proces kreiranja modela

U cilju kreiranja modela kao politike razvoja preduzetništva mladih u Srbiji potrebno je primeniti sistemski pristup. Svaki sistem je u interakciji sa svojom okolinom sa kojom razmenjuje materiju, energiju i informacije. Okolina ujedno određuje cilj sistema, prenoseći mu to informacijskim tokovima, dok tokovi materije i energije služe za ostvarivanje postavljenog cilja.

Glavno obeležje sistema je njegov proces kojim se ulazne veličine transformišu u izlazne. Radi se o materijalnim, energetske i informacijske veličinama. Deo ulaznih veličina se transformišu u korisne izlazne veličine kojima se ostvaruje cilj sistema, a deo se utroši na funkcionisanje samog sistema i transformišu se u neiskoristive izlazne veličine.

Da bi sistem mogao ostvarivati postavljene ciljeve s njim se mora upravljati. Sistem bez upravljanja teži stanju maksimalne entropije koja se može tumačiti kao kvantitativna mera nereda u sistemu.

Upravljanje sistemom znači njegovo održavanje u željenom stanju. Da bi to bilo moguće potrebno je najpre znati tačno trenutno stanje sistema, zatim ga uporediti sa željenim stanjem i preduzeti aktivnosti da se sistem usmeri ka željenom stanju.

Sistemski pristup navodi na sveobuhvatno sagledavanje svih bitnih elemenata sistema:

1. Komponente sistema

Ukoliko je komponenta složena da bi se mogla u celosti analizirati, onda se tretira kao podsistem i raščlanjuje na svoje komponente.

2. Granice sistema

Granica omeđuje sistem. Sve izvan granice sistema je njegova okolina. Granice se vremenom mogu menjati, a utvrđene su prirodno ili proizvoljno. Određivanje granice sistema se svodi na određivanje da li neka komponenta pripada sistemu ili njegovoj okolini. Da li je neki objekt, predmet ili pojava deo sistema ili pripada okolini sistema određuje se na osnovu odgovora na dva pitanja:

- Da li je posmatrani objekt ili pojava relevantna za sistem i njegovo funkcionisanje?
- Da li je posmatrani objekt ili pojava pod kontrolom sistema?

Ako je odgovor na oba pitanja potvrđan onda se radi o komponenti koja je deo sistema, a u protivnom pripada okolini sistema. Ako je odgovor na oba pitanja netačan radi se o objektu koji je nebitan i treba ga zanemariti u analizi sistema.

3. Struktura sistema

Strukturu sistema čine komponente i veze među njima. Između pojedinih komponenti sistema veze se mogu uspostaviti neposredno ili preko trećih elemenata, a one mogu biti materijalne, energetske ili informacione.

4. Okolina sistema

Ulazi iz okoline su nužni preduslovi postojanja sistema i njima primarno upravlja okolina. Ako okolina oceni da sistem ne ispunjava postavljene ciljeve obustaviće dotok materije i energije koji su neophodni za funkcionisanje sistema i on će „odumreti”.

5. Veze sistema

Veze su sredstva koja drže sistem zajedno. Veze su sve ono što povezuje elemente i svojstva, tako da sve to funkcionise kao jedno celo (celina). Veze postoje kako između elemenata sistema, tako i između podsistema posmatranog sistema, a isto tako između elemenata i delova drugih sistema iz okoline.

6. Cilj sistema

Proces spoznaje ciljeva i načina delovanja sistema, usmerenih na ostvarenje tih ciljeva, pomaže nam da svojim delovanjem pospešimo realizaciju tih ciljeva, ili utičemo na izmenu ciljeva u zavisnosti od vrste sistema.

7. Funkcije sistema

Kod (realnih) sistema pojam funkcije obuhvata: tok operacija, ponašanje i način delovanja.

8. Procesi

Procesi su način na koji sistem ispunjava svoje funkcije i ostvaruje ciljeve te su glavna osobina sistema. Stanje sistema određeno je skupom vrednosti pojedinih svojstava komponenti sistema u određenom trenutku. U narednom trenutku promeniće se neke od vrednosti i sistem će preći u novo stanje. Vremenski sled promena stanja sistema naziva se proces. Zavisno od tipa sistema promene se mogu dešavati glatko ili skokovito pa govorimo o kontinuiranim/kontinualnim ili diskretnim sistemima odnosno procesima.

Aktivnosti u kreiranju modela mogu se definisati u narednim fazama: 1) DEFINISANJE PROBLEMA; 2) PRIPREMA PODATAKA; 3) ISTRAŽIVANJE PODATAKA; 4) RAZVOJ MODELA; 5) NADOGRADANJA MODELA; 6) PRIMENA MODELA.

PREDLOG SMERINCA ZA FORMULISANJE MODELA

Nakon pregleda stanja preduzetništva u svetu i u Republici Srbiji, s posebnim naglaskom na preduzetništvo mladih, njegov značaj i faze razvoja u radu je analiziran zakonski okvir i podrška koju mladi ljudi mogu koristiti ukoliko se opredele za samozapošljavanje. Takođe, analiziran je vrlo važan obrazovni uticaj na preduzetničke težnje mladih.

Na bazi prethodnog, a sledeći principe formulisanja modela predlažemo sledeće korake koji bi vodili ka boljem sagledavanju i preciznom definisanju modela razvoja preduzetništva mladih:

1. utvrditi povezanost različnih elemenata sistema tamo gde postoji
Iz prethodne analize vidljivo je da su neki od elemenata podrške razvoju preduzetništva povezani. U većini slučajeva je ta povezanost formalna a ne suštinska. Utvrđivanjem svih veza bićemo u mogućnosti da napravimo analizu korisnosti i predložimo eventualne modifikacije.

2. predložiti veze elemenata sistema tamo gde ne postoje ili gde su neki od elemenata izostavljeni;
Neki od elemenata bi povezivanjem doprineli boljoj podršci mladim preduzetnicima i samim time povećali efikasnost modela.

3. utvrditi pozitivne/negativne efekte povezanosti;
U praksi se pokazalo da su pojedine veze između elemenata, te njihova uslovljenost bili kontraproduktivni i naneli štetu sistemu.

4. predložiti unapređenje u vidu novih elemenata sistema
Svakako iz analize može da se utvrdi da su elementi podrške opšteg profila i da nemaju fokus na mlade koji su predmet ove analize. Za kreiranje modela potrebno je uvrstiti elemente podrške koji se odnose na preduzetništvo mladih (njihovo usmeravanje, podrška pri razvoju i uticaj na sredinu) koji moraju biti u vezi sa postojećim opštim elementima.

5. analizirati protok informacija
Model treba da definiše i protokol za protok informacija jer trenutno u praksi izgleda da su određeni elementi podrške sami sebi svrha, da se ne dopunjuju sa ostalim elementima, komplikuju proces za same korisnike i time negativno utiču na razvoj preduzetničkog društva uopšte a posebno obeshrabrujuće deluju na mlade.

Protok informacija bi omogućio bolju usklađenost svih elemenata i bolje usmeravanja podrške.